BERKES ERZSÉBET

Színház a Bega-parton

A Temesvári Állami Magyar Színház

Temesvár ma a Románia Szocialista Köztársaság egyik legjelentősebb ipari és művelődési központja. Lakóinak száma közelíti a négyszázezret, a bejáró munkásokkal együtt meg is haladja. Fejlett gépgyártása, műegyeteme, filológiai fakultása van, s ami bennünket közelebbről is érint: három színháza. Ezek működésének visszhangja korántsem olyan zajos, mint más romániai színházaké. Nemcsak és nem főképp azért, mert a szomszédok színházi élete még néhány évvel ezelőtt is közép-európai feltűnést keltett, s ebből kimaradt volna Temesvár, hanem azért, mert „távol esik" a fő közlekedési utaktól. Szárnyvonalon közelíthető meg, ha vonattal megyünk, s másodrendű műúton, ha gépkocsival. A kritikusok - a hivatásos nézők - kényelme kárhoz-tatható, hogy az itt működő önálló magyar színházról is csak keveset tudunk.

Pedig Temesváron már vagy kétszáz éve működnek hivatásos teátristák. Az első adat 1776-ból való, amikor a szerb városháza nagytermében fölléptek német színészek. Később is szívesen szerveztek ide turnékat a pesti német társulatok, érintve Aradot és az erdélyi szász városokat. *Magyar* nyelvű előadásokat 1828-tól tartottak itt, először annak a kolozsvári társulatnak a tagjai, amelyiknek Déryné is a tagja volt.

A történelmet és térképet csak vázlatosan ismerő ember is könnyen megtalálhatja a fél évszázados késedelem és a nyelvi különbségek magyarázatát. (A város nevét 1212-ben említi először egy latin nyelvű magyar közigazgatási célból kiadott oklevél, s a magyar királyok közül az Anjouk kedvelt tartózkodási helye volt a Tisza-Maros szegletében emelt erős vár; itt esküdött sértetlenséget V. László a Hunyadiaknak [14561, itt végeztette ki Zápolya Dózsa Györgyöt; a polgári fejlődést erősen befolyásolta a török i 5 5 z-től 1716-ig tartó megszállása, a város török vilájet-székhellyé szervezése. Amikor a várost sikerült a török rabságból fölszabadítani, a bécsi udvar arra törekedett, hogy erős katonai őr-hellyé szerveződjék a vár és vidéke: kiváltságokat élvező hűséges németekkel telepítették be, katonai főiskolát létesítettek, ebben tanult később Marosvásárhely és mindkét haza nagy szülötte, Bolyai János, s utóbb ide száműztek minden olyan német urat és tisztet, aki nemkívánatos eszméket vallott, magatartást tanúsított. A mocsaras környezetbe épült, rossz „ájerű" várost azonban nem hagyták deportálóhellyé süllyedni az idezsuppoltak: műszaki életét a tiszti iskola, rendjét és szellemi mozgékonyságát a gyökeret vert polgárok; az együttéléshez szükséges toleranciát a száműzetésben is élni tanuló különféle nyelvű népek alakították. Erősebben, mint azt akár II. József rendeletei, a város falai előtt levert magyar szabadságharc szörnyű tanulsága *vagy* későbbi központi akarat tehette.) A város megszerette a színészeket, akik - mint jeleztük - előbb németül a szerb városházán, később magyarul ugyanott, illetve vendéglők szálájában adták előadásaikat. A kiegyezés esztendeiben rohamosan iparosodó város az akkori ország második legnagyobb ipari városává lett, s meg-megújuló követelése volt, hogy állandó színházépülettel rendelkezhessék. i 869-ben épült föl Fellner és Helmer tervei szerint a hatalmas színházépület, amely azonban hamarosan kiégett. 1875-ben újjáépítették, s ennek az épületnek falai között februártól virágvasárnapig magyarok játszanak, míg az évad többi napján német, illetve a város lakosainak ízlése szerint más társulatok. 1883-ban a Magyar Színügy-gyámolító Egyesület állandó magyar társulat létesítését szorgalmazza, s fáradozásuk eredményeképp lesz színigazgatóvá a nyolcvanas évek derekán Krecsányi Ignác. A kitűnő színházi ember ha-mar átlátja, hogy a város képtelen egész évadon át eltartani a magyar társulatot, ezért 1886-ban Buda-Temesvár-Pozsony útvonallal (esetenként fiumei vendégszerepléssel) szervezi meg az évi munkát. Ma már színháztörténeti kuriózum, de tény, hogy azért játszottak Budán öt, Pozsonyban három hónapig, mert a temesvári polgárokat nemigen lehetett színházba csalogatni az időtől fogva, hogy szőlőskertjeikben megindult a munka. Temesvárott csak **a** téli szezon volt biztos.

A trianoni békekötés után megváltozott helyzetet a színház számára az is nehezítette, hogy az épület másodszor is leégett. Ez különös súllyal érintette a több nyelvű színielőadásokra berendezkedett várost, mert a Fellner-Helmer-épület nemcsak színház volt, hanem szál loda is, benne koncertek, bálok számára használható teremmel. Duiliu Marcu építette újjá a húszas években (néhány esztendeje renoválták ismét) megtartva az épület beosztását, de már nem használják hotelnak az épületet. A bizánci stílusban újjáépített és román népművészeti elemekre emlékeztető díszítésekkel renovált színházterem (900 férőhely) most a román operatársulat és prózai együttes otthona. A volt bálteremben kamaraszínházat rendeztek be - közel 300 ülőhellyel -, s ennek játékterén osztozik az önálló magyar, illetve német társulat. A szerb színjátszást amatőrök képviselik a városban, otthonuk egy művelődési ház.

A jelenleg is működő magyar társulat abból az amatőr színjátszó együttesből nőtt ki, amely 1952-ben Végváron vendégeskedve tartotta első előadását. Sikerük meggyőzte a kulturális élet irányítóit, hogy mind művészi erő dolgában, mind a közönségfogadtatás felől meg-érett az idő önálló társulat létrehívására. 1953-ban Josan Emil igazgatása alatt létre is jött a társulat, s megtartották első előadásukat május 3-án, Afinogenov: *Kisunokám* című színművével. Azóta az Állami Magyar Színház megszakítás nél-kül működik. (Az országban önálló szín-ház még a kolozsvári és a sepsiszentgyörgyi; tagozati színház a szatmári, nagyváradi, marosvásárhelyi, s különös föltételek mellett működik a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Iskola színpada.)

Tizenkilencedik évada igazgató Temesvárott Sinka Károly, akit több magyarországi vendégszereplésen, illetve meghívott művészként ismerhetett meg a hazai publikum. (Szeged és Temesvár testvérvárosi kapcsolatban vannak; üdvös volna, ha az eddiginél elevenebb művészeti cserék is nyomatékosítanák a két ország együttműködési szándékát). Színipályáját is Temesvárott kezdte, majd a Székely Színház művésze lett és a vásárhelyi főiskola tanára. Mint elmondotta, csak néhány évadra szándékozott Temesvárra visszajönni, aztán a föladat, a munka láza ittfogta. Úgy tetszik, helyesen választott: színészként kiemelkedő sikereket ért el, szervező vezetőként pedig eredményesen vezette a művészeti életben oly gyakori Szküllák és Karibdiszek közt a teátrum sajkáját. Amikor 1982-ben a Hét című bukaresti magyar hetilap évkönyve (Színjátszó személyek számára) Szekernyés János portrét készített róla, a lap temesvári tudósítójaként

„mindent tudó" Szekernyés tartózkodó modorban, de kendőzetlen őszinteséggel bizonyította, hogy azok voltak a színház fényes előadásai, amelyekben Sinka Károly színészként is vezető szerepet játszott. Asztrov doktort, lvanovot, Micket *A gondnokban, a Mentség* Misztótfalusi-ját, Starbuckot *Az* esőcsinálóban, Leonét *a Glembay LTD-ben.* És mindenekfölött: Bánkot Katona remekében.

s

Ahogy valamennyi európai színházat, úgy a temesvárit is gazdasági nehézségek környékezik. Mit tud tenni ilyenkor egy szerényebb lehetőségű, de eddig is sok leleménnyel működő együttes? - Megpróbál még szerényebb és még leleményesebb lenni - válaszolta Sinka Károly direktor. Szerdánként irodalmi kávéházat tartunk, *A repedtgonghoz* névvel itt, a szomszédos étteremben. A vendég-látók kedvezményes fogyasztást biztosítanak, mi szórakoztató irodalmi össze-állításokat. Reméljük, állandó törzsasztalok fognak kialakulni. Évek óta bevált ismeretterjesztő rendezvényünk a Kaleidoszkóp. Műsoraira érdekességekről, kedves időtöltéseikről beszámoló előadókat hívunk, s akiknek szabadságában áll vendégeket is invitálni. Egészségügyről szóló előadónk balettművészt hívott a testmozgás illusztrálására, mások város-történeti beszámolójukhoz diavetítést, szavalókat; én kedves színészeimről, példaképeimről beszéltem, és hangfelvételeket adtam vendégműsor gyanánt. Most újabb lehetőségekkel próbálkozunk. Aerobicoktatás van a próbateremben; nemrégiben batyubált rendeztünk; újabban gondoskodunk a színházba látogatók apró gyermekeinek megőrzéséről is. De az is régi gyakorlatunk, hogy meg-hívunk más együtteseket vendégszerep-lésre. Legutóbb a vásárhelyi főiskolások adtak műsort. Erre részben azért van szükségünk, hogy a publikum új arcokat is lásson, hiszen együttesünknek klaszszikusokat, *hazai* román és új magyar darabokat is kedves kötelessége játszani, s mindig ugyanazokat az arcokat látni nem föltétlenül vonzó a közönségünk-nek. De főiskolásokat, vendégeket azért is szívesen hívunk, hogy megpróbáljuk velük megszerettetni a várost, esetleges ideszerződés reményében. Az elmúlt években jelentős színházi erők hagyták el a társulatot, például Taub János, Koszta Gabriella más országokba szerződtek, Fábián Ferenc, a kitűnő színész, akit *a Ménesgazda* című Kovács András-filmben láthatott a magyarországi publikum is, elhunyt ... szóval: gondoskodnunk kell utánpótlásról. Most két fiatal művészünk gazdagítja a társulatot: Klein Magdaléna a galaci együttestől szerződött hozzánk rendezőnek, a végzősök közül Marosi Péter jött Vásárhelyről. Szeretnénk, ha tartósan választották légyen színházunkat működésük helyéül. De azzal is vonzóbbá próbáljuk tenni előadásainkat, amit már észrevehetett tegnapi zenés műsorunk alkalmával, hogy ha olyan a közönség összetétele, akkor szinkrontolmáccsal fordíttatjuk az előadást. Fülhallgatókat vehet igénybe a közönség, s mi gondoskodunk róla, hogy a szöveg román nyelvű tolmácsolásban maradéktalanul követhető legyen. A temesvári publikum nemcsak bilingvis, de trilingvis is, sőt sokan mind a négy, itt beszélt nyelvet tudják, leginkább persze azt, amelyiken iskolai tanulmányaikat folytatták. A tegnapi elő-adás egyetemi bérlet volt, külföldi hallgatók is eljárnak erre, s ők leginkább román nyelven tanulnak. Vonzóvá tenni színházunk műsorait - természetes lehetőségképp élni a többnyelvű város elvárásaival - törekvésünk és gyakorlatunk is, hogy ennek megfeleljünk.

Egy esztendeje, hogy a román írószövetség főtitkára, Dimitru Radu Popescu és a magyar írószövetség főtitkára, Hubay Miklós kölcsönös megállapodása értelmében a romániai színházak magyar, a magyarországi színházak pedig román színművek bemutatását vállalták el. Természetesen korábban is játszottuk egymás drámatermésének sikert ígérő darabjait; de ez a megállapodás az évad műsorrendjébe átfogó program igényével kívánja nyomatékosítani a két ország kulturális életében is megnyilvánuló barátságát. A nagyváradiak Csurka-bemutatója után Temesvár volt a második, ahol e megállapodás jegyében Örkény István *Tótékját* vitték színre. (Ott jártamkor már színre került Iasiban is, román nyelvű betanulásban, a *Tó/ék.)* Az előadás rendezője Temesvárott Magdalena Klein - mint említettük - korábban a galaci színházban működött, majd rendezőasszisztens lett Temesvárott. Első önálló magyar nyelvű munkája ez a bemutató. Nyelvi nehézséget nem jelentett számára a közös munka hibátlanul beszél magyarul is -, és nem jelentett számára gondot a dráma árnyalatgazdag megértése sem: a kortárs magyar irodalomból legkedvesebb szerzőjének vallja Örkény Istvánt. Nyilván ez a szellemi rokonságvállalás bátorította föl arra, hogy helyenként megváltoztassa a dráma szövegét. Nem bántó, nem is Örkény intenciójával ellentétes módon, csak úgy és annyira, amennyire rendezői fölfogása, a groteszk és az elvontabb filozófiai mondandó erőteljesebb hangsúlyozása megkövetelte.

A hazai előadások esetében elfogadott rendezői szemléletnek bizonyult az eddigiek folyamán az, hogy egy konkrét történelmi és társadalmi környezetben megy végbe a játék. Az Őrnagy hol kifejezetten fasiszta szellemiségű jellemnek látszott, hol a korabeli úri magyarság képviselőjének, míg Tóték a történetileg is meghatározott kispolgárságnak. Itt a rendezőt igen kevéssé érdekelte a típusok históriai konkrétsága. Magdalena Klein sem a magyar-, sem az osztálytartartalmakat nem hangsúlyozta. Tóték a kisemberek, akiket aggódó félszükben meglátogat, igénybe *vesz* és a megszokottól eltérő életvitelre akar kényszeríteni egy vendég - történetesen az Őrnagy -, akit nem *úri* volta, nem is a történelmi tapasztalatok révén begyakorlott fölénye jogosít föl erre, hanem az, hogy *ő a* katona, ő a parancsoláshoz szokott jellem. Ebben a fölfogásban arra esett a nyomaték, hogy a *más-ság* életvitelben, szemléletben - mint próbálja magához idomítani a neki kiszolgáltatottakat, engedelmeskedőket, s hogy az így létrejövő erőszakkal szemben mint kényszerül arra rá az életét addig öntudatlanul élő, hogy megvédje magát, békéjét, a saját *más*ságát. Ez az elvontabb értelmű rendezői akarat s fölfogás - éppen mert Örkényt szelleme szerint közelítette meg a rendező - természetesen nem vált sem a Tóték-szabású életvitel megdicsőülésévé, sem az Őrnagy-szabású magatartás ördögire feketítésévé. Az előadás kendőzetlenül „csak" annyit állít, hogy van egy pont, amikor a legalamuszibb, legszerényebb igényű kisemberből is ki lehet szekálni a lázadót, a gyilkost. Azon a ponton ugyanis, amelyen személyisége legbelsőbb jegyeit akarják erőszakosan - azaz hajlandóságával szemben - megváltoztatni. Refrénszerűen ezért zengeti vissza Örkény sorait számos ponton a játék: de jó csend van" - éneklik Tóték, amikor a játék kezdetét veszi, amikor az Őrnagyot várva minden nyikorgást, szörcsögést, cuppantást elhallgattatnak, s végül, amikor az Őrnagy az

állomásra megy, majd amikor a papírvágóval „drága jó Lajosom" elintézi. Tóték *eZt a* csendet - s ami belőle elvontabban fölfogható: *a belső* csendet - védelmezik, hiszen az Őrnagy pusztulásával, a tragikai vétséget követően, ez a rend, csend helyreáll.

E felfogásnak megfelelően a játékteret is elvontabb jelentésűvé formálta a díszlettervező, Dan Horia Ghinda. Rózsa-szín körfüggöny előtt kezdődik a játék, amelyen színes kis pomponok - mint valami kettős ágyra rakott szaténpárnán - jelzik a virányos *Tóték-életet*. És rózsaszínű Tót úr tűzoltójelmeze, rózsaszínű Agika ruhácskája, rózsaszínűek a szomszédok, még a plébános reverendája, a szippantószerkezettel járó overallos is. Az Őrnagy csukaszürkében érkezik. Nem épp olyanban, mint egy valóságos egyenruha szürkéje lehet, de *az így* is nyilvánvaló, hogy egy másik világ mundérját viseli. Hogy szürkén is *lát - úgy* kell látnia -, azt sötét szemüvege teszi számunkra nyilvánvalóvá. (Latinovits Zoltán alakítása is élt ezzel a nyomatékosító kellékkel, bár ott az álmatlanságtól szenvedő ember természetes kelléké-nek hatott.) Tóték otthona is rózsaszín bútordarabokból áll, s ezt a világot lepik el fokozatosan a fehér kartondobozok, lesz a teljes berendezés mind rendetlenebb, mind szürkébb, mígnem a rózsa-szín horizont is teljességgel ködbe vész, a csupasz színpadi fal látszik, vedlett vakolatával, csöveivel és trégereivel a nagyon is konkrét játéktér, középütt a díszítők számára járásul szolgáló vaslétrákkal és treplikkel. Mintha a hús - a szín-ház illúzió-teste - foszlanék el, míg ki-vicsorodik a csontváz, a szép ráfogásoktól látszatait vesztő valóság. Ezen a szerkezeten jelenik meg Cipriani professzor, a sorsát és lehetőségeit belátó entellektüel, aki világossá teszi Tót úr számára, hogy „nincs menekvés": „Az őrnagy alacsonyabb termetű magnál? ... Sej-tettem. Itt van a kutya eltemetve, barátom. Maguk ketten ennek a különbözetnek a következményeit nyögik, mégpedig az őrnagynak a hibájából ... Manapság minden őrnagyocska azt hiszi magáról, hogy fontos személy, és vérig sérti, ha egész nap föl kell néznie a házigazdájára ... Manapság nincsen természetesebb, mint bemászni valami alá ... (kényszerzubbonyba bújik) ... Nekem ugyanis az a meggyőződésem, hogy az, ami most van, nem tart örökké." Tót úr cselekszik tehát, az ismert módon. Bolond módon ? Gyilkos módon? Ahogyan lehet.

Magdalena Klein mindvégig a színen tartja a Postást, aki a játék első pillanatától az utolsóig valódi ruháját viseli, szabadon járkál a helyszíneken (hol Tóték kakukkosóráját tartja, hol Gizi Gézáné keze ügyében a gyantagyűjtők kedvencét, a sültalmát). Olyan narrátor ő, aki éppen annyira a szerző bizalmasa, mint a nézőké, bár lehet, hogy valódi bolond, de az is éppen annyira lehet, hogy e megbolondult világban ő az egyetlen, aki a *rendet* ismeri, mint ahogyan a szegényember jóistenéről ez el-hihető is. Szomorkás mosolya és gesz-tusa értelmezi Tóték helyreállt békéjét: „hát így" - jelzi, s egyben a megkérdőjelező iróniát is: „tán lehet másképp ?"

A stilizáló játék elsősorban a szomszédok szerepét halványította el. E tekintetben nem is mindig tiszta a rendezői törekvés. A szomszédok - immáron szöveg nélkül - meg-megjelennek a játék második részében is, de néma kórusuk semmit nem nyomatékosít, semmit nem tesz nyilvánvalóbbá. Cipriani és a plébános szerepe is inkább csak intermezzo abban a feszesre fogott kamarajátékban, aminek az Őrnagy és Tót úr a főszereplői. Róluk is lehántotta a rendezői fölfogás a motívumok - a konkrét térhez és időhöz kapcsolódó gesztusok

eljátszásának alkalmait, hogy egyre keményebben és nyilvánvalóbban álljon előttünk: Tót és az Őrnagy leszámolásígéretű összecsapásának be kell következnie. Nem azért, mert az Őrnagy keresi az ütközeteket, nem azért, mert Tót életvitelét védelmező „karakán", hanem azért, mert természetük egymást kizárja. Puszta létük az, ami a konfliktust megszüli. Jellemük kibontakozása a másik jellemen való megütközés, a másik elleni tiltakozás; létezésüknek az a föltétele, hogy a másik ne legyen, ne lehessen. E harcnak - e felfogás szerint: ősidőktől létező harcnak - a kibontakozása, vállalásának felismerése a dráma maga. Tót úr eszméletének vagy, hogy intellektusát túl ne becsüljük: cselekvésig jutásának eseménysora - a színjáték egész folyamata.

A rendező - egyébként jó ízléssel - míg elhalványította a kísérő mozzanatokat, a más irányokba is utat nyitó lehetőségeket, ügyelt arra is, hogy allegorikus nagyságúvá ne növekedjenek a főfigurák: Tót urat mindvégig kisszerű, jámbor bugyutaság megjelenítésére kész-tette, bölcsen elkerülve a szabadság-harcossá nemesedő kisember-hős csábító szabványát; de az Őrnagyot sem engedte mefisztói jelentésűvé növekedni. Ez az Őrnagy nem az ősgonosz maga, ha-nem csak annak szerény, köznapivá szelídült változata, sátáni feketeség helyett egy „kis szürke", akinek azonban nin-csen módja választani, belátni bármit is a két pólus szembenállásakor betöltött szerepéből. Kisember ő is abban a játszmában, amely a másokat erőszakkal boldogítók és a magukat meg boldogítóikkal szemben is védelmezők között - sejthetőleg jó rég óta - fönnáll.

Makra Lajos játéka nem is törekszik azt érzékeltetni, hogy itt, Tóték világában az Őrnagy akár szellemileg, akár társadalmilag magasabb szinten állna. Ijedt roncsként érkezik, és távoztakor sem több, mint egy őrnagyocska, aki ki-aludta valamelyest magát. Ami érkezte-kor idegbajosnak mutatta, az távoztakor sem több pihent pimaszériánál. Fölénye csak annyi, amennyi a tevékeny - és minden áron tevékeny - embereké azokkal szemben, akik nem látják be, hogy az élet nem szemlélődő tunyaságra, ha-nem cselekvésre való. Tán belső hajlandóságunk is késztet arra, hogy részvétet érezzünk iránta: hiszen igaza van! Rémesen lomhák ezek a Tóték. Mert Magdalena Klein iránt sem elfogult. A családot - ugyan szintén számos magyar történelmi és társadalmi utalástól megfosztva, de allegorikus jegyeiket meghagyva - úgy láttatja, mint amilyennek a tunya kispolgárt látni lehet: renyhéknek, szellemileg, testileg, egész idegrendszerükben alig-érzékenynek. Csakhogy nekik így jó! Lehet őket befolyásolni, lehet őket megerőszakolni, lehet őket megalázva erre vagy arra vezetni, de csak addig, ameddig anyaguk hajlékony. Tovább egy jottányival sem. Nőni magosabbra, mint amekkorák, zsugorodni kisebbre, mint kiterjednek - képtelenek. S miért is tennék? Egy darabig Gyula fiukért, azaz a szeretetért. De tovább? Immáron életüket, világukat föláldozva - minek?

S ez az a pont, ahol jelentékeny többletet ad a rendezés a korábban ismertekhez. Bármilyen kritikai mozzanatot engedtek is meg a hazai rendezések Tótékkal szemben, egészében mégis a föl-darabolás mellett - Tóték mellett - törtek lándzsát az előadások, helyeselve Tót úr tettét, s visszamenőleg igazolva a Tót család viselkedését. Klein rendezése keményebben disztingvál. Tót választása mint lehető út, kemény kritikát kap, de felmentést az, hogy bárminő erő-szak megengedhető volna az emberek

boldogítása végett - kérdéses marad. Tóték lehetnek buták, tunyák, de ennek ellenére igazuk van, ha szembeszegülnek azzal az erővel, amelyik hazugságra, ön-értékeik teljes föladására, a *más-ság* kényszerű és látszatokkal is beérő vállalására kényszeríti őket.

A rendezés szerencsés kézzel olyan rokonszenves alkatra osztotta Tót úr szerepét, altit a közönség pozitív figurák alakítójaként fogadott el. Higyed Imre fizikuma is, színészi aurája is ezt a szelíden hajlékony, csak végső soron szembeszegülő figurát sugalmazta. Lomha mozgással, nagy pauzák után megszólalva, épp csak félszegen a jelenetekben jelenléttel viseli, viszi, emeli föl Tót Lajos alakját. Hangsúlyozottan nem-hős. Azokat a kihívásokat, amelyeket a dobozolással s a mindent ellepő aktivitással az Őrnagy vele szembeszegez, nem akarja észrevenni. Hogy magát összehúzza, hogy nyújtózkodni ezentúl nem fog „drága jó édesanyámat" emlegetve, hogy bekapja a csipogó kislámpát, az abban a repeső alázatban, amit a család két nő-tagja produkál, szinte mellékes. Ez a Tót úr egy aranyos papucs, aki nem akar semmi mást, csak békességet, csak azt, hogy megint elzenghessék: „jaj, de jó csend van". Még lázadása is - hogy beül a budiba, és az istennek se jön ki onnét - egy dacos gyermek gesztusa. Inkább behemótsága, mint a családban neki tulajdonított tekintély teszi lázadó - kitérő - gesztusait fontossá. A két színész, Makra és Higyed alkata, mozgásának ritmusa elébb, mint *a szöveg,* jelzi a néző számára, hogy nekik és éppen nekik kell „szembemenniök" egymással.

Higyed Imre úgy mozog a színpadon, hogy folyvást látjuk: kitér az Őrnagy elől, de - s ebben szerencsés rendezői beállítások munkálnak - folyvást láb alatt van. Méretei - lénye - okozzák azt, hogy mindenképp „át kell esni" rajta. Ez a Tót úr nem tesz, ő „csak" *van.* Mint az őselem, s éppen olyan szilárdan. Ettől a jelenléttői válik nyilvánvalóvá, hogy az Őrnagyot más már nem is izgathatja, csak az, hogy Tót urat a maga részére hódítsa. Hisz milyenek az asszonyok ? Tótné Mariskám riadt kis iparosné, aki cserrég, kellemkedik ész nélkül. Ágika? - ebben az előadásban nem is szerelmes csábmosolyú bakfis, hanem kisleány, aki alázatosan rajong. A dobozolás tétje, a másképp élés győzedelme, csakis Tót, aki nem veszi föl a küzdelmet, inkább emigrál - a budiba. Azaz biológiai létezésre redukálja magát: dekkol. És az Őrnagy utána megy, mert nem is tehet mást. A játék szelleme szerint egyszerűen azért, mert budilnia kell. Egy elvontabb értelmezésben azért, mert *ott* már ő sem fölényeskedhetik. De mégis! Az Őrnagy sört hozat és fraternizálni kezd, jelezvén, hogy_ hej de mennyire egyenlőek vagyunk! Az emigráció - a rezisztencia - itt bukik meg, itt válik nyilvánvalóvá, hogy az Őrnagy - s amit ő jelent: a másnemű magatartás erőszakja - ellen nincsen menekvés, a harcot föl kell venni. Klein ezért emeli ki külön díszletelemeket is a színre hozva - a budi-jelenetet. Igaza van: fölfogásának megfelelően ez fordulópont, nyomatékosítani kell színpadi effektusokkal. A színész is ezt teszi: Tót úr mélázni kezd. Mint e helyt oly sokan, látnivalóan a megvilágosodás állapotába kerül. Tűnődővé válik, válaszai még késleltetettebbek; a földarabolás gondolata tán itt születik meg benne, a későbbiekben csak tetté izmosodik; párban a Cipriani-jelenettel, amelyben Sinka Károly, mint maga a Gondolat, az értelmiségivé száműzött Lázadás jelenik meg. Sinka-Cipriani e nagyon is konkrét elemeken és maszkja a hófehér hajzuhatag-paróka alatt beszédesen mutatja a dísztelen valóság és a legszélsőségesebb elvontság egybeesését az abszurd világ plasztikus valóságában. Egy valóságban, amiről Tót úr le-vonja a konzekvenciákat és dísztelenül is, meg elidegenítéstelenül is összehozza a kettőt: hogy jó csönd lehessen újra.

Ebben az előadásban két főszereplő van tehát: az Őrnagy, Makra Lajos és Tót úr, Higyed Imre. E fölfogásban azonban nemcsak a cselekmény kimenetele avatja jó - vagy főbb -- szereplővé az Őrnagyot és Tótot, hanem a rendezői fölfogás is, jóllehet úgy, hogy kritikai magatartásunkat a figurák életvitele ellenében mindvégig megőrizhetjük. Kivétel a Postás figurája, aki e rendezés hangsúlyozottan fontos szereplője. Mindent tud, de semmit nem dönthet el. Marosi Péter személyében nagyon ha-tat színészre osztotta Magdalena Klein. ezt a szegények Jóistenéhez hasonlatos figurát. Tán nem járunk messze a valóságtól, ha föltételezzük, hogy nemzedéke keserű-szomorkás világlátását is nyomatékosítani akarta, amikor a társulat legifjabb tagjára osztotta ezt a rezonőr-szerepet Mindeneket tudva - az Őr-nagy esélyeit is, a Tót úr vitte kimenetelt is bírálva -- nézi a játékot ez a Postás, rezignáltságában a meg nem változtat-ható dolgok iránti bölcsességgel, ifjúsá gában a remény távolságtartást kereső sugallatával: lehet tán másképp is, ha hasonló helyzetek újra .. .

A rendező - sejthetőleg bukaresti stúdiumai summájaképp merte venni a bátorságot, hogy a társulat jelentős színészeire osztva az epizódszerepeket, jelentésük esélyeket redukáljon. Mátray László, a plébános szerepében finom szomorkásságot mutatott, jóllehet alakítókészségéből az is futotta volna, hogy a klérus szerepét növelő túlsúlyra jusson. Szász Enikő - a közkedvelt szubrett - Agikaként is eljátszhatta volna azt a szerepfelfogást, amit Hacser Józsa tett feledhetetlenné (ti. a kacér-bakfis Ágikát); Bósy Anna izgékony-ijedős Tótnét formált, mert a rendezés Higyed Imrében és csakis benne akarta láttatni a pólus másik pontját. Ugyanezt tette a többi karakterszereppel is Magdalena Klein: jelentős színészeknek adta, de szövegben, játékban visszafogta őket. Pusztai Edit mint Gizi Gézáné csak villanásnyi falusi perdita lehetett; Kőfalvy István, Nemes Péter, Dukász Péter karakterüket föl alig is villantó szomszédok, Dicsérje a színészi alázatot, hogy természetes egyszerűséggel vállalták a statisztálásnál alig jelentősebb föladatot.

A roskadásig telt színházban eszményi érzékenységű közönség ünnepelte az előadást. Azok is, akik „szabad fülekkel", és azok is, akik fülhallgatóval követték az előadást, szelleme szerint ér-tették mind Örkényt, mind a rendező akaratát. A ruhatárnál szerb, román, német és magyar szavak zsongtak, de az arcokon közös élmény derűje fénylett. A hétköznapokon, a nyelvhasználaton túli gondolat üzenete.

A következő számaink tartalmából:

Csáki Judit:
A fele - Deficit

Bécsy Tamás: Molnár
Ferenc - ma

P. Miller Péter
A forradalom passiója

Kovács Dezső:
A fizikusok paradoxonai

Szántó Judit:
Volt egyszer egy Pantagleise

Nánay István:
Színházi műhelyek